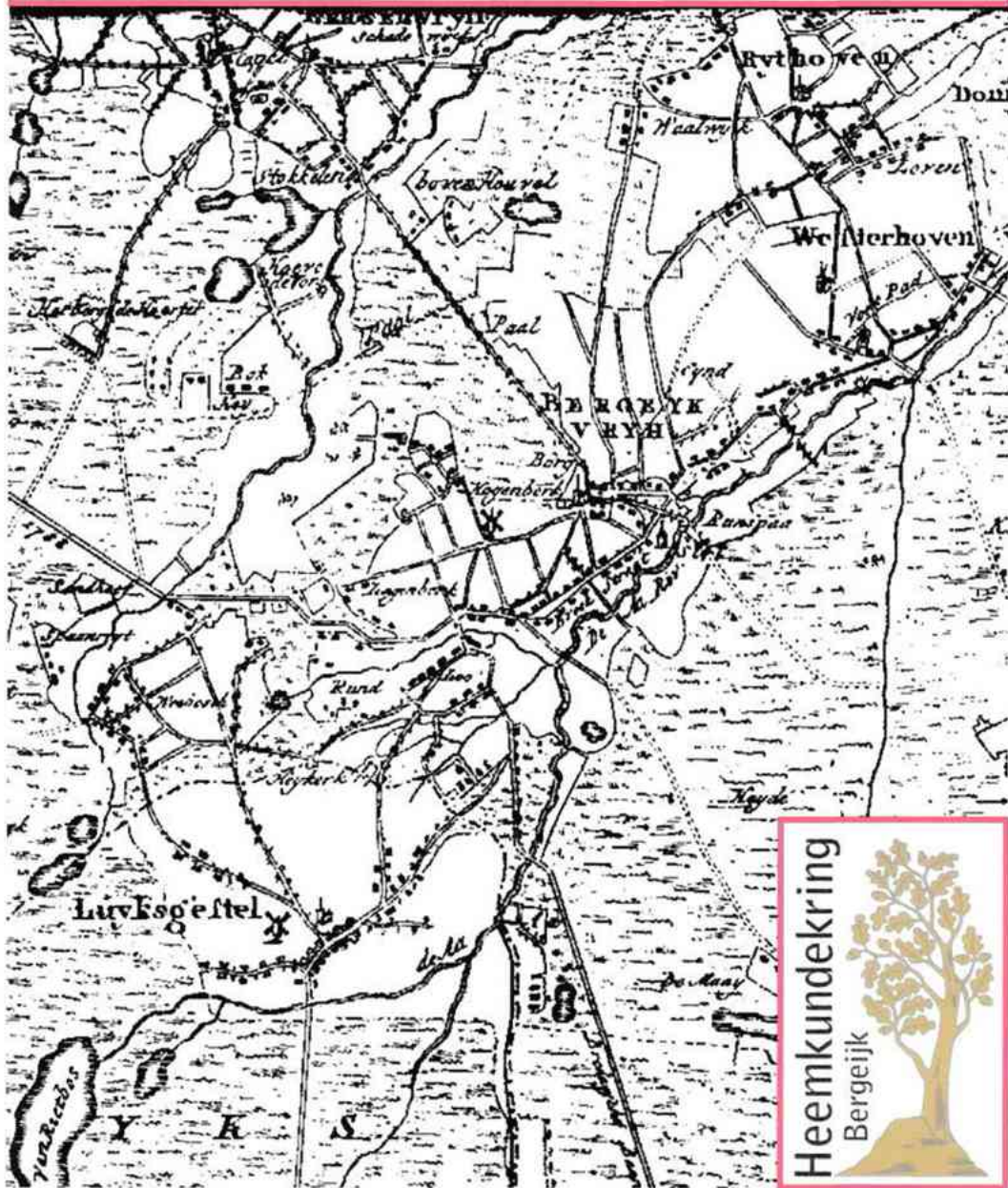

DE KEERSOPPER

Jaargang 11

Nr. 43

Oktober 2016

Heemkunding

Bergeijk

DE KEERSOPPER

NR 43

oktober 2016

PINK EEN TRAANTJE MEE

Wat hadden we vroeger mooie pandjes in Bergeijk en wat is het jammer dat ze de strijd met de vooruitgang niet hebben overleefd. Het Pankenhuis bijvoorbeeld, een sieraad aan 't Hof. Wim van Dooremolen schreef er over – en pinkte wellicht een traan weg – aan de hand van een ansichtkaart die in het gezegende jaar 1910 vanuit Bergeijk naar Eindhoven werd gestuurd. Ook het huis van de familie Bots stond er op. Ook dat is helaas verdwenen.

Verdwenen, althans aan ons oog onttrokken, is ook de melkkelder van Toon van Karel Lamm. Die bestaat nog wel maar ligt tegenwoordig achter slot en grendel. Een heel bijzonder exemplaar, misschien wel uniek voor Noord Brabant. Jaap Bussing kwam hem op het spoor toen hij het antwoord zocht op de vraag wat er zoal aan de orde kwam bij de leeslessen van onze verre voorouders. Toen was daar ineens een les over de melkkelder. Van het één kwam het ander. De melkkelder is alleen op foto's te bezichtigen. Misschien ooit nog wel eens in het echt.

Wist u dat Bergeijk als Teutendorp een Duitse evenknie heeft? Bij onze oosterburen heten ze Tüött of Tödden. Ze deden in vlasproducten. Mooi linnen bijvoorbeeld. En ze leven voort in een Töddenmuseum. En in C en A. Lees het artikel van Wim van Dooremolen en u bent volledig op de hoogte.

Tenslotte: hoe arm en wanhopig moet je zijn om bij nacht en ontij door bos en beemden met een zware zak zout op de rug de grens over te steken? Bergeijkenaren, die normaal het zout in de pap niet verdienden, waagden het er op. Vaak werden ze beloond met een arrestatie en eenzame opsluiting. Wat een drama's! Ad Tilborghs schreef er over (en heeft misschien ook wel een traan weggepinkt).

De redactie wenst u veel leesplezier.

Cas van Houtert, eindredacteur

EEN OPMERKELIJKE ANSICHTKAART

Vóór mij ligt een Ansichtkaart die uit het begin van de vorige eeuw dateert. Met enige weemoed zit ik er naar te kijken. Afgebeeld is het Pankenhuis, een pand dat in zijn monumentale eenvoud nooit had mogen verdwijnen.

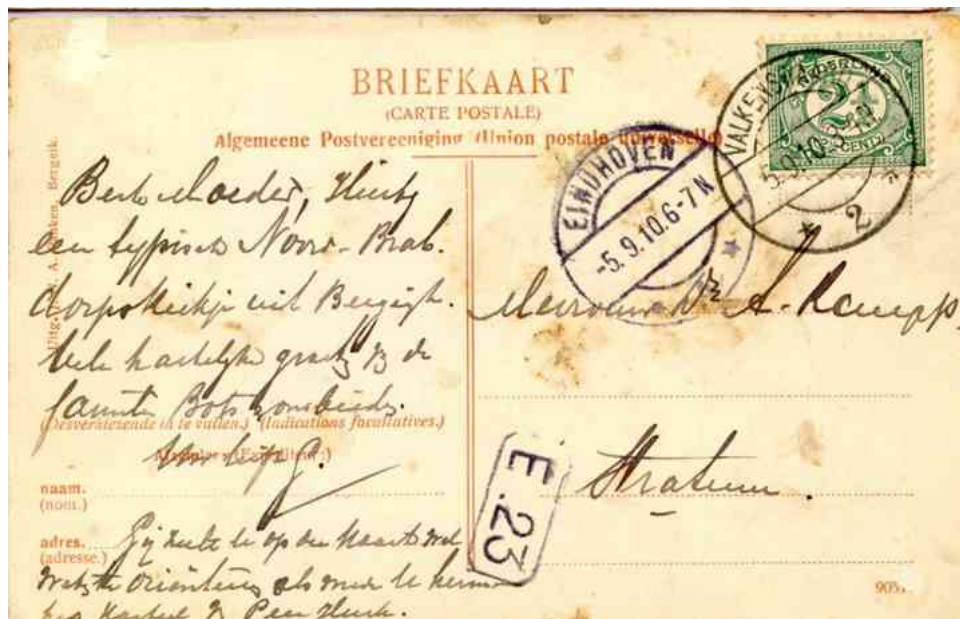

Het stond op de hoek van het marktplein op 't Hof. Rond de eeuwwisseling, van 1899 tot 1904, werd het bewoond door meester Panken. Hij deelde het met zijn neef, die het linker gedeelte van de woning had betrokken. Zoals bekend was 1904 het sterfjaar van de meester.

Wat een prachtig huis was dat. Helemaal in de stijl die paste bij een man van aanzien in de Kempen. Goed in de lak en voorzien van een met zorg opgekweekte bomenrij. Ook de woning op de achtergrond, bewoond door de familie Bots, mocht er zijn. Het Pankenhuis zou zijn bekendste bewoner ruim een halve eeuw 'overleven'. In 1968 was de goegemeente kennelijk van mening dat het in de weg stond en werd het gesloopt. In de weg van wat? Van de toekomst? Wie het weet, mag het zeggen.

Wat wel bewaard werd, zij het niet binnen onze landsgrenzen, was de bij het huis horende kar-schob. Die kwam in het Domein Bokrijk bij Hasselt terecht.

Wat óns rest, is de Ansichtkaart. Die werd, zoals op de achterkant is vermeld, uitgegeven door uitgeverij J.N.A. Panken uit Bergeik (Jaap Bussing schreef daar een artikel over in de eerste 'Keersopper' van dit jaar). En, jawel, de kleine Jan Panken, de oogappel van de uitgever, staat prominent op de voorzijde. Samen met de huishoudster en enkele voor deze gelegenheid geronselde burens. Zo ontstond een tafereel dat illustratief is voor de geest van die tijd. Voor de stijl, de ruimte en de rust die er was.

Ook de achterzijde van de kaart is het bekijken waard. Daar is zichtbaar dat de kaart in Valkenswaard is gepost, op 5 september 1910 om 4 uur 's middags. En dat hij in Eindhoven ontvangen is op dezelfde dag tussen 6 en 7 uur 's namiddags. Zo vlot ging dat in 1910. En dat voor twee en een halve cent.

Het is een kaart van de kinderen Raupp aan hun moeder, de weduwe van de derde dokter Raupp. Zij verhuisde in 1887 van Bergeijk-'t Hof naar Stratum. Als de kinderen in 1910 in Bergeijk op bezoek zijn bij de vroegere burens Bots adresseren ze de ansichtkaart aan “*Mevrouw Dr. A. Raupp, Stratum.*” Wat voor een prompte bezorging voldoende bleek. (Ondergetekende heeft de kaart gekregen van een achterkleinzoon van deze mevrouw Raupp). Misschien kon het adres zo eenvoudig zijn, omdat de post August Raupp als wethouder van Stratum wel wist te wonen.

Terug naar de kaart. Daar staat nog iets opmerkelijks. Moeder wordt gewezen op het Pankenhuis met de uitdrukking “het kasteel van Peer Hurk”. Zouden de kinderen van dokter Raupp de huisvriend en vooraanstaand archeologisch onderzoeker Peter Panken ‘Peer Hurk’ hebben genoemd?

Wim van Dooremolen

Het Pankenhuis, naast café van Gompel (Hof 24)

FIJN LEREN LEZEN OVER EIGEN HUIS EN TUIN

In het begin van de vorige eeuw waren er twee openbare scholen in Bergeijk. Één ervan was in 1878 op 't Hof gebouwd, op de plaats waar nu de Rabobank staat.

De andere was al in 1833 op De Weebosch gebouwd door Jacob Bussing. Voor 694 gulden

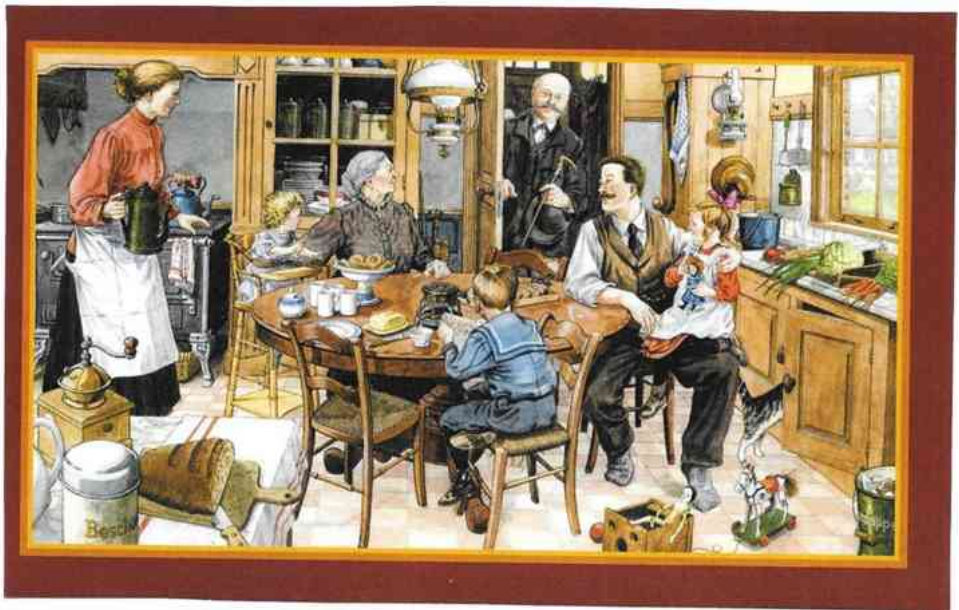
In 2007 werd dit gebouw afgebroken en vervangen door nieuwbouw

De eerste bijzondere scholen voor meisjes in het dorp werden door zusters gesticht: de *Dochters van de Heilige Geest* op 't Loo en de *Ursulinen* op 't Hof.

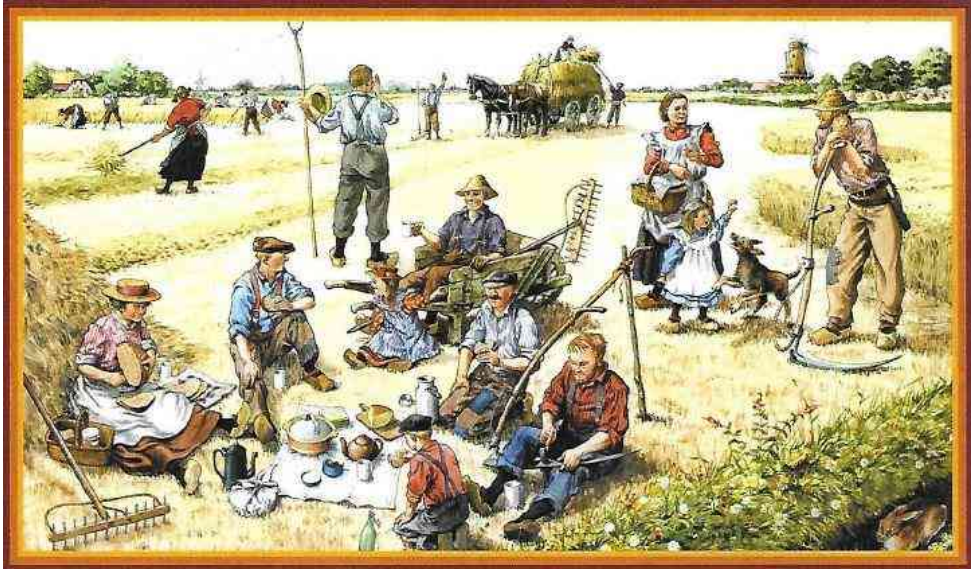
Voor de jongens kwam er pas in 1930 een bijzondere school voor katholiek onderwijs tot stand. Deze school stond onder leiding van meester J.W.C. Aarts. Hij was de zoon van meester Fr.J.C. Aarts, die meegewerkt had aan de oprichting van de school.

Reeds in 1900 was de leerplicht ingevoerd voor alle kinderen van zes tot twaalf jaar. Na 1917, het jaar dat de schoolstrijd eindigde, kregen de openbare en bijzondere scholen evenveel geld van de overheid om hun scholen draaiende te houden. Wel werd gesteld dat scholen van

verschillende signatuur aan dezelfde eisen moesten voldoen. Dit hield in dat de kinderen vooral goed leerden lezen. Rekenen werd minder belangrijk gevonden. Schoolopziensers zagen hierop toe. Zij hielden ook

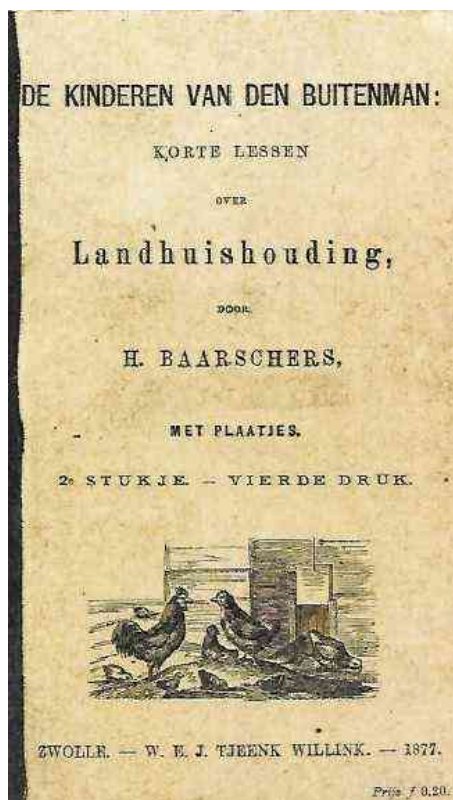
toezicht op schoolverzuim, wat veel voorkwam in de oogsttijd. Daarnaast zagen zij er streng op toe, dat op openbare scholen geen godsdienst- onderwijs gegeven werd. De belangrijkste godsdienstige vorming op katholieke scholen vond plaats in de vakken taal, geschiedenis en zang.

Nu rijst de volgende vraag: als op de openbare scholen niet over geloof gesproken, gezongen en gelezen mocht worden, wat waren dan de onderwerpen in de leesboekjes? Op mijn zoektocht naar het antwoord ontdekte ik dat de kinderen over het dagelijks leven thuis verteld werd. In de korte verhalen uit de boekjes lezen we over moeders, die altijd voor de kinderen zorgden en bezig waren met koken, wassen, wekken, het werk in de hof en allerlei andere huishoudelijke taken. Vader verdiende het geld met zijn werk, veelal op de boerderij en was daar overdag druk mee bezig.

In die tijd kwamen de meeste kinderen nog van een boerderij. De leesboekjes sloten dus aan bij hun dagelijks leven. Hiernaast een voorbeeld van een oud leesboekjes uit 1877 met als titel ‘De kinderen van den Buitenman’, met korte lessen voor kinderen van de bovenbouw over de

landhuishouding. De stukjes gaan over de boerderij met als onderwerpen grondverbetering, drank der koeien, bergplaats voor het hooi, aardappelteelt enz. En, heel speciaal, over de melkkelder.

DE MELKKELDER.

Een voornaam iets in de boerderij is de melkkelder. Als er niets in den weg is, moet die aan den noord- of oostkant van het huis zijn, wel vijf voet in den grond en watervrij; de vloer van tegels, de muren helder gewit, en de zolder — een gewelf is tienmaal beter — zoo dicht, dat er geen zand of stof dóór kan. De keldergaten of raampjes moeten gestadig frische lucht aanvoeren, maar het traliwerk katten en muizen er buiten houden. Vaak dweilen en schrobben is heel goed, en is er eens wat melk gestort, die moet opgenomen worden om de lucht zuiver te houden. Daarom ook moet melkkelder melkkelder blijven als het even kan; iugemaakte boonen, zuurkool en de vleeschkaip houde men er buiten. De mestvaalt en de varkenshokken behooren ook niet dicht bij den kelder geplaatst. Een frische luchtstroom is goed; maar wind, die de melk in golvende beweging brengt, zou het uitroomen beletten. — Mochten de keldergaten tegen het zuiden of westen liggen, dan moeten er wat schaduwrijke boomen of heesters voor aangebracht worden.

In goede melkkelders zijn langs de wanden kleine muurtjes opgetrokken van ongeveer een voet hoog, om de vloten op te zetten. — Bij verandering van woning moet de huisvrouw gedurende eenige dagen op de warmte van den kelder letten; want de eene verschilt aanmerkelijk van den ander in dit opzicht. De melk roomt in deze spoediger uit dan in gene.

Het stuk over de melkkelder treft u hierbij aan. Waarbij wij ons gelukkig prijzen met de foto's van onze eigen Bergeijkse melkkelder, die nog bestaat en in perfecte conditie verkeert. Te vinden — maar helaas niet te bezichtigen — onder de oude keuken van de familie Verhagen, ook bekend als Toon van Karel Lamm. In het 'Teutenhuis' dus. Een heel bijzonder exemplaar, misschien wel uniek in Noord-Brabant.

Jaap Bussing

Bronnen:

** 50 jaar Prinses Beatrixschool.*

** Knipselarchief Gemeente Bergeijk*

De melkkelder van Toon van Karel Lamm (in gebruik om er 's winters planten in te zetten). Deze foto is door Wim van Dooremolen gemaakt vóór de verbouwing tot Bezoekerscentrum 'Teutenhuis' Bergeijk.

DE TÜÖTTEN OF TÖDDEN IN WESTFALEN

Bergeijk een Teutengat; Luiksgestelse koperteuten. Het zijn bekende namen voor bekende fenomenen. In Duitsland, in Westfalen, kent men ook een soort Teuten. Net als het Kempisch gebied Bergeijk – Lommel. We hebben het dan over het gebied Mettingen-Recke-Hopsten ten westen van Osnabrück. Ze worden daar Tüötten, Tjödden of Tödden¹ genoemd. Ze komen vooral na de Dertigjarige Oorlog (1618- 1648) in beeld. In het gebied rond Mettingen brachten de landbouwgronden te weinig op. De boerderijtjes gingen door erfrecht op één zoon over, de oudste. De anderen zochten elders werk.

Ze verlieten het gebied van armoede door oorlog, mislukte oogsten en werkeloosheid en trokken de Nederlandse grens over om daar als seizoenarbeider aan het werk te gaan. Ze werden hannekemaaiers (voor het maaien van gras en andere gewassen) in Holland of Friesland, turfstekers, steenbakkers, scharensliepen en marskramers. De laatsten trokken met allerlei waren de wijde wereld in, alles onder de naam 'Wanderhandel'.²

¹ Misschien komt 'tödden' van totten=dragen. Ook gebruikte men het woord tödden in 1756 voor 'iets van de ene plaats naar de andere slepen'.

² A.Heijmerikx, heijmerikx.nl/.../teuten-en-tödden

Als Graaf Mauritz van Tecklenburg de boeren in de omgeving aanraadt om vlas te gaan verbouwen en de oogst vervolgens zelf te gaan weven en verkopen, ontstaan de linnenverkopende marskramers.

Toen de boerenzons in de gaten kregen dat met de linnenhandel veel beter te verdienen viel dan op een kleine boerderij, stapten zij over en gingen zij de handel in.

De marskramers, 'Packenträger', trokken vooral naar Holland waar ze twee keer zo veel verdienden als hun collega-gastarbeiders in Oost-Nederland. Zo kon het gebeuren dat veel van oorsprong boerenzons met een bepakking van veertig kilo op de rug op

avontuur gingen, voornamelijk in Holland en Friesland. Zij werden daar 'fijndoekspoepen' genoemd, dat wil zeggen (in het net vertaald) linnenverkopende Duitsers. Uiteindelijk ontstond in Westfalen een gebied van textiel-Tödden (ook 'lapkenpoepen' genoemd). Met akkers vol vlas en hennep in hun omgeving lag het voor de hand, dat linnen stoffen hun belangrijkste handelswaar vormden.

Dat zij bekend waren met de Brabantse marskramers blijkt uit het feit dat zij de Brabantse el (bijna 70 cm) als eenheidsmaat gebruikten. Zoals de Teuten uit de Kempen waren ook zij maanden van huis om te handelen. Maar zij gingen niet zo ver als de Kempische Teuten, die alleen 's winters thuis waren. De Tödden waren in 't voorjaar en najaar op stap en 's zomers thuis voor de oogst.

Hun devies:

Mein Feld ist de Weld - Buten und binnen - Wagen und winnen.

Het waren pakkendragers, die veelal hun goederen van een pakhuis kochten. Hotel Telsemeyer in Mettingen was zo'n pakhuis, pakhuis Moorman voor de 'tüötten'.³ Menig dorp of stad heeft wel een buurt of huis die in de volksmond nog steeds de Poepershoek heet. Daar kwamen veel Duitsers samen of had zich een handelaar blijvend gevestigd.

De Tödden stonden in Duitsland niet erg hoog aangeschreven, maar in Holland, waar zij gekleed gingen in een lange jas en getooid waren met een hoge hoed, met op de rug een pak van zo'n 30 tot 40 kilo aan goederen, waren zij gewaardeerde handelslui. In veel herbergen op hun routes stonden dan ook voor hen altijd een rij pantoffels en lange Goudse pijpen klaar.

Men kan spreken van een "Töddensystem", strikt georganiseerd, zoals de Töddencompagnie Vaalman en Bruns uit Schapen. Hun afzetgebied stond vast en leverde dus een solide klantenbasis.

3 In Mettingen werden de pakdragers genoemd. In een oud dialect was dat een tüöt en trekvogel. Maar de herkomst van de naam blijft onbekend
Laszlo Paulusz wees er op dat vroeger in Hongarije een rondtrekkende pannelapper 'Toth' genoemd werd.

Ze kenden een geheimtaal, het ‘Humpisch’, met woorden als

<i>Oud vrouwtje</i>	<i>Olmerke</i>
<i>Katoendoek</i>	<i>Hölterntasset</i>
<i>Kousen</i>	<i>Strautsels</i>
<i>Op het land</i>	<i>Up de klodde</i>
<i>Koopman</i>	<i>Roedelshutsche</i>
<i>Hollander</i>	<i>Schmutzenhütsche</i>
<i>Hoge hoed</i>	<i>Tiemes</i>
<i>Rugzak</i>	<i>Riepert</i>
<i>Linnen</i>	<i>Lims</i>
<i>Bed</i>	<i>Piölté</i>
<i>Herberg</i>	<i>Tispel</i>
<i>Douane</i>	<i>Plügge</i>
<i>Pannenkoek</i>	<i>Filius</i>
<i>Eieren</i>	<i>Kuksels</i>

In 1750 was het aantal van deze pakdragers opgelopen tot ongeveer 30.000. De Hollandgänger trokken over de Töddenweg of Marskramerweg tussen Osnabrück en Deventer. Uit hun gelederen ontstonden grootleveranciers als Brenninkmeyer, Lampe, Kreymborg en Voss. Kozen de Mettingers hoofdzakelijk voor Holland en Vlaanderen, hun collega's uit Recke gingen meestal oostwaarts, naar Pommeren, Kiel, Lubeck, tot in de Baltische staten en Rusland toe.

Intussen kregen de Tödden steeds meer te maken met handelsbeperkingen, zoals in Friesland in 1787. Ze mochten daar niet langer dan drie dagen op één plaats blijven. Mede daardoor gingen de Tödden zich steeds vaker in hun afzetgebied vestigen. Voorbeelden: Lampe in Bolsward; Gerard Brenninkmeyer (al in 1790) in Sneek

Clemens (geb. 1818) en August (geb. 1819) Brenninkmeyer openden in Sneek in 1841 hun eerste winkel. Ze verkochten er vooral petten en gebruikten de ruimte ook als opslag. Het was hun eerste C&A. Het bedrijf groeide als kool. In 1894 streek het neer in Amsterdam, in 1911 in Berlijn en in 1922 in Londen.

Clemens Brenninkmeyer werd ereburger in zijn geboorteplaats Mettingen, waar ook het Tüötten-museum gevestigd is, dat mede door de Brenninkmeyers werd gesticht.

Het Bergeijkse koor d'Eyckelbergh bezocht in 2015 het Mettinger "Tüötten Museum", dat geheel gewijd is aan de geschiedenis en levensomstandigheden van Mettinger Tüöttenfamilies. Als welkom stond bij de ingang een Tüöt gekleed zoals hij waarschijnlijk zijn linnen verkocht in het rijke Holland van de VOC.

In het museum was ook te zien hoe die Tüötten ooit begonnen, eenvoudig gekleed als de Kempische teuten, in een blauwe kiel.

Hun geschiedenis is in het museum in de ramen vastgelegd.

De Tödden waren katholiek, in Hopsten in 1850 zelfs voor 99%. Dat was in 2015 nog te zien aan de reserveringplaatjes in de kerk te Hopsten. Ook August Brenninkmeyer had daar een vast plaatsje.

Dat de banden van oudsher goed zijn, bewijzen de verschillende partnerbanden tussen de gemeenten Ommen met Recken, Raalte met Mettingen.

Wim van Dooremolen

BERGEIJK SCOORDE HOOG ALS ZOUTSMOKKELNEST

Smokkelen is evenals stropen van alle tijden. Gesmokkeld werd door dorpsbewoners langs de grens. Zoals bij ons, tussen België en Nederland. Het smokkelwaar bestond uit uiteenlopende producten zoals zeep, sigaren, boter en gedestilleerd. Zelfs lompen werden illegaal de grens overgebracht, als het prijsverschil maar enkele centen bedroeg. Geliefd smokkelwaar was ook zout. Zout? Ja zout. Geraffineerd zout wel te verstaan. Dat zout, dat je nu in een kiloverpakking voor nog geen euro in de supermarkt kunt kopen.

Geraffineerd zout werd al eeuwenlang voor allerlei doeleinden gebruikt in de Kempische huishoudens. Voor de smaak en om bederf tegen te gaan. Niet alleen in de keuken maar ook bijvoorbeeld door boeren om het

geslacht varken of kalf te pekelen. Het is nu bijna niet meer voor te stellen, maar een gemiddeld arbeidersgezin gebruikte toen wel een halve kilo zout per week. Dat kostte al gauw een paar procent van het inkomen. Want een kilo zout was in die tijd een half dagloon waard; omgerekend naar nu is dat ruim 50 euro per kilo.

Waarschijnlijk konden de smokkelaars 1 tot 2 cent winst maken op een kilo illegaal ingevoerd zout. Als we ervan uitgaan dat een smokkelaar per keer maximaal ongeveer 40 tot 50 kilo zout kon vervoeren, betekent dit dat één geslaagde tocht ongeveer het dagloon van een volwassen arbeider kon opleveren. Deze winst bleek verleidelijk genoeg voor heel wat mensen om een kans te wagen. Vooral voor dorpelingen die geen of weinig 'regulier' inkomen hadden. Sociale uitkeringen kende men in die tijd nog niet. In de vonnissen zien we dat rechters daarmee rekening hielden. Regelmatig is sprake van 'nijpende armoede' of 'uiterst behoeftige omstandigheden' die als verzachtende omstandigheden door de rechter worden meegewogen. In dat licht gezien is de uitdrukking 'hij verdiende het zout in de pap niet' veelbetekenend.

Als een merkwaardig voorbeeld, dat de frauduleuse invoer van zout in de dorpen langs de Belgische grenzen eene groote uitgebreidheid heeft verkregen, meldt men ons, dat in jongste zitting van de arrondissementsrechtbank te Eindhoven, niet minder dan 16 personen, onder welke 6 vrouwen, wegens dat feit terechtstonden, 14 werden veroordeeld, en omtrent 2 de behandeling uitgesteld. De minste straf was 1 dag gevangenis, de zwaarste 3 maanden eenzame opsluiting.

Algemeen Handelsblad 7 febr. 1875

Mannen, vrouwen, zelfs kinderen lieten zich in met zoutsmokkel. Al dan niet in groepsverband. Vooral in de nachtelijke uren. De mannen torsten gewoonlijk balen van 100 pond (50 kg), de vrouwen balen met de helft daarvan. Bij onraad was het zaak de vracht weg te gooien of te verstoppert, want ze waren pas strafbaar als ze op heterdaad, dus mét vracht werden betrapt.

Het smokkelen zat evenals het stropen in de genen van de Kempenaar. Dat stiekeme gedoe werd in tegenstelling tot diefstal en andere criminele activiteiten binnen de dorpsgemeenschap ook niet afgekeurd. Politie en douane om de tuin leiden, werd zelfs min of meer als een sport beschouwd. Dr. Barentsen, huisarts te Bergeijk, schreef hierover: *Ieder is vrij om te smokkelen en te stropen. Men moedigt de daders niet aan, maar houdt ze ook niet tegen. Men blijft passief. De voorbereiding en de uitvoering van deze daden worden niet licht aan de autoriteiten verraden. Wanneer men de dader ontmoet, zal men wel ongevraagd en gevraagd vertellen waar de politie zich bevindt, maar men zal hem niet opzettelijk met dat doel opzoeken of hem op een andere wijze behulpzaam zijn.*

— Niettegenstaande de vele vervolgingen, vermindert de frauduleuze invoer van zout uit België niet, ja wat meer is schijnt deze eer toe dan af te nemen. Tot groot nadeel van Rijk en fabrikant vermindert dan ook telken jare de uitslag van het zout.

Werden toch in 1873 veraccijnsd ruim 809,000 kilo, zout in 1874 daalde het reeds tot ongeveer 795,000 kilo, terwijl het in 1875 nog slechts 776.200 kilo bedroeg.

In het vorige jaar werden alhier aangebracht. 79,935 kilo boter zijnde juist 20,000 kilo meer dan in 1874. Toch bleven de prijzen steeds hoog. De gemiddelde prijs was /1.40 tot 1.50 per kilo.

De Tijd, 15 mei 1876

Opvallend is dat Misterke Panken, die over elke onnozele gebeurtenis wel wat te melden had in zijn dagboeken, geen woord wijdt aan het smokkelen.

Analyses van gevangenisregisters over de periode 1840 – 1914 wijzen uit dat in die tijd zo'n 1.000 Kempenaren zijn veroordeeld tot kortere of langere straffen wegens zoutsmokkel. Dan hebben we

het nog maar over gevangenisstraffen die meestal pas in tweede termijn werden opgelegd. Was men voor de eerste keer betrapt dan kreeg men een fikse geldboete, vaak van tien keer de waarde van de in beslag genomen partij. Maar in alle gevallen werd hoe dan ook de gesmokkelde waar in beslag genomen en moesten proceskosten worden betaald. Het aantal veroordelingen dat alleen maar tot een geldboete heeft geleid zal een

veelvoud zijn geweest van het aantal detenties. Onbekend is het aantal boetes dat is uitgedeeld, meestal als men voor de eerste keer op smokkelen betrapt werd. En dan hebben we het nog niet over het aantal van de zoutsmokkelaars die al die tijd de dans hebben ontsprongen.

De zoutsmokkel kwam pas goed op gang toen onze zuiderburen in 1872 de accijns op zout afschaften. De Belgische regering beschouwde zout voortaan als een noodzakelijk goed voor het huishouden. Nederland zou pas vele jaren later volgen. Het verschil in prijs nam daardoor toe. Nog steeds ging het om centen, maar beduidend meer dan in de periode vóór 1872. Bij de Nederlandse belastinginstanties begonnen vanaf 1872 de bellen te rinkelen. Ze kwamen er vrij snel achter dat de opbrengst van zoutaccijns scherp was gedaald. Daarom onderzochten ze het zoutverbruik van een zevental bij elkaar liggende dorpen, waartoe ook Bergeijk, Westerhoven en Luykgestel behoorden. In deze plaatsen werd in 1870 iets meer dan 60.000 kilo ingeslagen. Twee jaar later, in 1872, werd er nog maar 12.500 kilo officieel gekocht, zodat er per jaar voor 57.000 kilo zoutaccijns werd gemist. Of, zoals toen werd geschreven, aan de *schatkist werd ontstolen*.

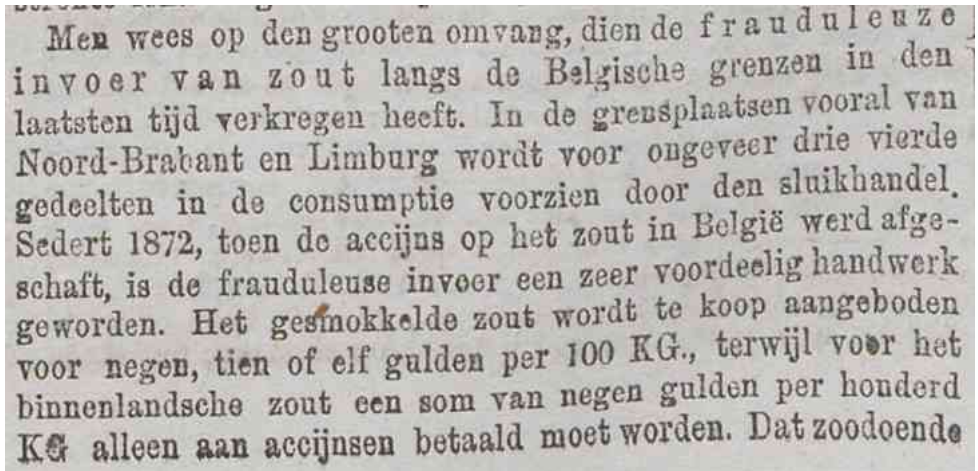

Tilburg, 26 Juni. Verleden jaar werd aan de maréchaussées van negen grensbrigades een aanstelling gegeven van buitengewoon commies, ten einde hen met de grenscommiezen te doen waken tegen den fraudeleuzen invoer van zout uit België. Die maatregel schijnt boven verwachting goed gewerkt te hebben; en daarom is naar wij vernemen besloten, den maréchaussées voortaan een aanstelling voor het geheele jaar te geven en het getal daarvoor aangegeven brigades met één (Tilburg) te vermeerderen.

Een krantenartikel van 1892 meldt het besluit van de Rijksoverheid dat voor bekeuringen voor smokkel vanaf 1891 geen premies meer mogen worden toegekend. Hieruit valt af te leiden dat in de jaren daarvóór de veldwachter en de commies extra

De Tijd, 28 juni 1879

werden beloofd als zij er in slaagden een zoutsmokkelaar aan te brengen. Deze overheidsdienaren speelden dus jarenlang de rol van premiejager, zo'n figuur die wel eens in westerns opduikt.

Men wees op den grooten omvang, dien de frauduleuze invoer van zout langs de Belgische grenzen in den laatsten tijd verkregen heeft. In de grensplaatsen vooral van Noord-Brabant en Limburg wordt voor ongeveer drie vierde gedeelten in de consumptie voorzien door den sluikhandel. Sedert 1872, toen de accijns op het zout in België werd afgeschaft, is de frauduleuze invoer een zeer voordeelig handwerk geworden. Het gesmokkelde zout wordt te koop aangeboden voor negen, tien of elf gulden per 100 KG., terwijl voor het binnenlandsche zout een som van negen gulden per honderd KG. alleen aan accijnsen betaald moet worden. Datzoodoende

Algemeen Handelsblad 25 oktober 1879

De frauduleuze invoer van zout kreeg buitensporige proporties. Het smokkelzout werd langzamerhand een – illegaal – handelsartikel dat op afroep voor 6 á 8 cent per kilo vrachtvrij thuis werd afgeleverd. De gevangenisregisters van 1872 en later zijn dan ook vergeven van gevangenisstraffen voor mensen die, meestal door nood gedwongen, het avontuur aangingen en tegen de lamp liepen. Hieronder een ‘bloemlezing’ van vonnissen over daders uit Bergeijk en directe omgeving.

Anna Maria Kuijken, Bernardus Giebels, Tomas Jansen, Wilhelmus Steunenbrink, Adriaan Hoeks, Arnoldus Melskens, Arnoldus van Ham, Maria Moonen, Peter van Schaik, Hendrik van Glabbeek, Jan Hoeks, Josephus van der Putten, Jan Giebels, Mathijs Rombouts, Cornelis de Crom, Andries van den Dungen, Hendrik van Glabbeek, Bartholomeus Burgmans enzovoorts.

Er zitten curieuze gevallen tussen, zoals een moeder met een zoontje van negen jaar. Toen zij met haar lading niet meer kon ontkomen, liet zij haar zoon het zout dragen, in de wetenschap dat kleine kinderen toch niet bekeurd zouden worden.

Enkele voorbeelden (om te beginnen met een geval uit mijn eigen familie): De 28-jarige arbeider Arnoldus (in de wandeling Ad of Nol) Tilburgs kreeg op 7 mei 1872 van de rechter te horen dat hij wegens frauduleuze invoer van zout acht dagen achter de tralies moest. Arnoldus was een ongehuwde Bergeijkenaar, de zoon van Cornelis Tilburgs en Johanna Cloots. Hij zat zijn straf een half jaar later uit. Vaak staan in de registers nog persoonlijke kentekenen vermeld. Zo weten we van deze Tilburgs onder meer dat hij 1.57 meter lang was, een gezonde kleur had, en voorzien was van een bruine baard...

De in Valkenswaard geboren Bartholomeus Rooijakkers, een gehuwde 53-jarige houtzager, moest zes dagen de cel in. Ook een genealogisch interessante man, want hij was een zoon van Wouter Rooijakkers en Maria Tilburgs. Hij was niet de enige in de familie die zich aan zoutsmokkel bezondigde. Zijn broer Jan Rooijakkers, getrouwd met Anna Maria Quinten kon er ook wat van... wat hij overigens moest bekopen met ...

Een beroepsmokkelaar met veel pech moest Hendrik Quinten (1827-1900) uit Westerhoven zijn geweest. Hij was getrouwd met Maria Anna Hoeks die in 1867 was overleden. Eind 1873, begin 1874 stond hij in Eindhoven voor de eerste keer voor de rechter, die hem tot een geldboete moet hebben veroordeeld omdat hij dan niet in de gevangenisregisters is vermeld. Op 3-2-1874 verscheen hij voor de tweede maal voor de rechter. Hij was toen 47 jaar oud. Kennelijk had de geldboete geen effect gehad. Dit keer kreeg hij 15 dagen hechtenis aan zijn broek. Op 27-10-1874 kreeg hij het voor de 3e maal aan de stok met de rechter: de uitspraak was deze keer niet mals: 75 dagen gevangenisstraf. Op 7-9-1874 ? werd hij wéér veroordeeld. Voor de 4e maal. Vier maanden cellulair luidde het vonnis. Op 26-1-1875 drie

maanden celstraf. Op 2-3-1875, het was de 6e maal, werd hij weer veroordeeld tot drie maanden.

Op 5 december 1889 werd de 36-jarige Johannes Waterschoot (1854-1943) uit Luyksgestel wegens zoutfraude veroordeeld tot 15 dagen gevangenisstraf. Op dezelfde werd ook zijn 34-jarige vrouw Hendrika Heesters (1855-1918) veroordeeld. Zij moest 6 dagen achter de tralies. Uit het huwelijk waren intussen 4 kinderen geboren, en het vijfde kind (Nicolaas, geboren 27 juli 1890) was op komst. Zij onderging haar straf van 1 februari 1890 tot 7 februari 1890. Voor haar man gold een andere periode: 19 maart 1890 tot 3 april 1890, maar deze periode heeft hij niet volledig uitgezeten, want bij zijn ontslag was vermeld: nog te ondergaan 5 dagen hechtenis.

De 15-jarige Willem Wouters uit Bergeijk werd op 13 april 1880 veroordeeld tot acht dagen eenzame opsluiting.

Op 13 april 1882 moesten Hendrikus van Gestel en Jacobus Suetens, beiden uit Bergeijk, hun straf aanhoren. De rechter veroordeelde de eerste, een 20-jarige sigarenmaker, tot acht dagen eenzame opsluiting. Voor de tweede, een 17-jarige arbeider had de rechter hetzelfde in petto.

Ad Tilborghs

Begin juli 2016 hebben Ron Lemmens en Mark Verheijden met een detector een drietal kraaijenpoten gevonden in het kanaal van Bocholt naar Herentals in de Belgische gemeente Lommel. Van deze drie heeft Ron Lemmens er een aan onze Heemkundekring geschonken.

IN DIT NUMMER

- Een opmerkelijke ansichtkaart
Wim van Dooremolen pag. 2
- Fijn leren lezen over eigen huis en tuin
Jaap Bussing pag. 5
- De Tüötten of Tödden in Westfalen
Wim van Dooremolen pag. 10
- Bergeijk scoorde hoog als zoutsmokkelnest
Ad Tilborghs pag. 17

ISSN: 2213-820X

Redactie: info@heemkundekringbergeijk.nl
Cas van Houtert *Wim van Dooremolen*
Jaap Bussing *Ad Tilborghs*
Martien Veekens (tevens vormgeving en productie)